

Yordam Kitap

OSMANLI FEODALİZMİ VE SINIF SAVAŞIMLARI

Anna S. Tveritinova

Derleyen ve Çeviren:
Alp Altınörs

Yordam Kitap: 458 • **Osmanlı Feodalizmi ve Sınıf Savaşları** • Anna S. Tveritina
ISBN 978-605-172-696-0 • *Çeviri:* Alp Altınörs • *Düzeltilme:* Dileda Arslan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Eylül 2024
© Yordam Kitap, 2024

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

OSMANLI FEODALİZMİ
VE SINIF SAVAŞIMLARI

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	9
SUNUŞ	
ANNA S. TVERİTİNOVA'NIN YAŞAMI VE ESERLERİ / <i>Alp Altınörs</i>	13
Tveritinoval'nın keşfettiği vakayiname	16
Moskova yılları	18
Son dönem eserleri	20
Tveritinoval'nın Türk burjuvazisinde sansürlenmesi	21
Ayrıksı bir örnek: Faik Reşit Unat	24
Tveritinoval Ankara'da	26
Falsifikatsiya – ya da Kemalizmin	
Osmanlı övgücülüğünün eleştirisi	27
Bedrettin-Börklüce isyanı nasıl incelenmeli?	29
Türk Halifeliği: Gerçek mi kurgu mu?	31
“Kanuni” sıfatını hak eden aslında I. (Yavuz) Selim miydi?	33
I	
ORTAÇAĞ TÜRKİYESİ TARİHİNİN	
KEMALİST TARİHYAZIMINDA ÇARPITILMASI [1953A]	39
II	
ŞEYH BEDRETTİN-BÖRKLÜCE MUSTAFA İSYANI	79
Börklüce ve Bedrettin İsyanı Üzerine Vakayinamelerden Bölümler .	103
I. İbn Arabşah'ın eserinden bir parça	103
II. Şükrullah bin Şehabeddin'in eserinden bir parça	104
III. Anonim vakayinameden bir parça	105
IV. Aşıkpaşazade Osmanlı Hanedanının Tarihi	106
V. “Tarih-i Nesri”den bir parça.	108
VI. İdris-i Bitlisi, Sekiz Cennet [Heşt Behişt]	110
VII. Koca Hüseyin Osmanlı Hanedanının Tarihi	115

III

TÜRK HALİFELİĞİ ÜZERİNE ÇARPITILMIŞ RİVAYET
(TÜRKİYE'DE PANİSLAMİZMİN TARİHİNDEN) 122

IV

SOVYET ELYAZMASI KOLEKSİYONLARINDAN
SULTAN I. SELİM'İN İKİ KANUNNAME DERLEMESİ 145

KAYNAKÇA:

ANNA S. TVERİTİNOVA'NIN YAYINLANMIŞ ESERLERİ 155

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Bu derlemede, Sovyet Türkolog Dr. Anna S. Tveritnova'nın Osmanlı tarihi üzerine makalelerini, onun yaşamı ve eserlerine dair hazırladığımız sunuş ve yayınlanmış eserleri üzerine hazırladığımız kaynakça ile birleştirdik. Tamamı Türkçede ilk kez yayınlanmakta, Türkiye'de bu vesile ile bilimsel dolaşıma girmektedir. Neredeyse tüm bilimsel çalışmalarını Osmanlı tarihine adadığı halde ("Sunuş"ta ele aldığımız sebepten ötürü) Türkiye'de hemen hiç tanınmayan Tveritnova'nın bu derleme vasıtası ile ülkemizde bir nebze olsun tanınır hale gelmesini murat ediyoruz. Aynı zamanda, bu kıymetli Sovyet bilim insanını takdim etmenin gururunu ve heyecanını da hissediyoruz. Zira onun eserleri, Osmanlı tarihine yeni ve maddeci bir bakış açısı sunmakla kalmıyor, bu tarihe dair on yıllara yayılan sistematik bir incelemeyi ve pek çok özgün katkıyı da içeriyor. Onun eserlerinin Osmanlı tarihine bakışınızı zenginleştirmesini ve derinleştirmesini umuyorum.

Kitabın başlığı, bize aittir. *Osmanlı Feodalizmi ve Sınıf Savaşmaları* başlığında, Tveritnova'nın temel tezlerini birleştirmeye çalıştık. Zira onun tüm bilimsel çalışmalarının odağında, Osmanlı'nın (klasik dönemi de dahil olmak üzere) *feodal* karakterinin ortaya çıkarılıp incelenmesi ve Osmanlı tarihinin bir *sınıf savaşmaları tarihi* olarak serimlenmesi yer almaktadır.

Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) yönelik Kobani-Kumpas Davası sebebiyle Ankara Sincan 2 No'lu F Tipi Hapishanesi'nde tutsak bulunduğum dönemde hazırladığım bu derlemenin yayınlanması, kimi dostlarımın etkin desteği olmaksızın düşünülemezdi. Günümüz insanı bakımından, en az yerçekimsiz ortam kadar tuhaf sayılacak internetsiz ortamda, böyle bir derleme ve çeviri çalışmasını onların desteği sayesinde yapabildim.

Öncelikle, hiç eksiltmediği dayanışması ve yıllara yayılan kesintisiz bilimsel desteği ile, bu çalışmanın her aşamasına katkı sunan tarihçi Dr. Emel Akal'a teşekkür etmek isterim. Pek çok makaleyi bulup yollamaktan, Tveritinova'nın Osmanlıca yazdığı yerlerin transkripsiyonuna değin, onun bu çalışmada emeği vardır.

Yine, Tveritinova makalelerinin asıllarını bularak bana ulaştıran Doruk Can Koçak, Fırat Sözeri ve Nikolay Lısenkov'a, makalelerdeki Osmanlıca (Arap alfabeli) yerlerin transkripsiyonunu yapan Gün Soysal'a, çeviride sözlüklerin yetersiz kaldığı yerlerde devreye girip destek sunan ve pek çok gerekli internet taramasını yapan Betül Yıldırım'a, bu iletişimlerin birçoğunu mümkün kılan Birsen Kaya'ya ve bu derlemenin yayınlanması konusunda beni teşvik eden Hayri Erdoğan ile bu yayını gerçekleştiren tüm Yordam Kitap emekçilerine teşekkür ediyorum.

Ayrıca bu vesileyle, henüz ilk tutuklandığım aylarda okuduğum *Osmanlı Çalışmaları* eserinde Tveritinova'ya yaptığı atıflarla, bilgisi dışında da olsa, beni bu konu üzerinde çalışmaya sevk eden Taner Timur'a da özel olarak teşekkür etmek istiyorum.

İzleyen çeviri makalelerinde, numaralı dipnotlar (1,2,3...) yazara, asteriksli (*) dipnotlar ise çevirmene aittir. Normal parantez () içindeki notlar yazara, köşeli parantez [] içindekiler

ise çevirmene aittir. Makale başlıklarının yanında yer alan, köşeli parantez içindeki tarihler ([1953a] gibi) kitabın sonundaki Tveritinoва kaynakçasına gönderme yaparak, çevirilerin alındığı özgün kaynağı belirtmektedir.

Keyifli bir okuma diliyorum.

Alp Altınörs

Ağustos 2022-Mart 2024

Sincan 2 No'lu F Tipi Hapishanesi / ANKARA

SUNUŞ

ANNA S. TVERİTİNOVA'NIN
YAŞAMI VE ESERLERİ

Alp Altınörs

Sovyet Türkolog, Osmanlı tarihçisi ve Doğubilimci Anna Stepanovna Tveritinovalar, 14 Temmuz 1910'da köylü bir ailenin dördüncü çocuğu olarak dünyaya geldi.¹

Doğduğu yer, yani Moskova yakınlarındaki Kuntsevo kasabası, onun esas memleketi değildi; Tambov bölgesinden bir köylü olan babası, o esnada bu kasabada yol inşaatında çalışıyordu. 1911 yılında babası ölünce, annesi dört çocuğuyla birlikte Tambov'un Kirsanov bölgesinde yer alan Gusovka köyüne geri döndü. Ailenin bu köyde 3 desyatın [3,27 hektar] toprağı ve bir kulübesi vardı.

Ekim Devrimi sonrası İç Savaş yıllarında, açlık kırsal yaşamı tehdit ederken, annesi Anna'yı Çocuk Evi'ne vermek zorunda kaldı. 1922 yılında onu geri alan ailesi, Anna'nın büyük ağabeyinin Kızıl Ordu subayı olarak çalıştığı Kafkasya'ya taşındı. Önce Kutaysi'de [bugünkü Gürcistan] sonrasında ise Bakü'de yaşadılar.

Anna Tveritinovalar orta öğrenimini Bakü'de tamamladı. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Eğitim Halk Komiseri'nin görevlendirmesiyle 1928'de Leningrad Üniversitesi'nin Doğubilimleri Fakültesi'nde okumaya gitti.

Üniversiteyi bitirip Türkolog-Türk edebiyatı uzmanı diplomasını alan Anna Stepanovna, SSCB Bilimler Akademisi'nin Doğubilimi Enstitüsü'nde işe girerek 1936 yılının sonuna kadar Türkçe yazı odasının sekreteri olarak çalıştı. Görevleri arasında, yaklaşık 5000 cilt eser ihtiva eden Türkçe kitap fonu üzerinde çalışmak, alfabetik ve konulu kataloglar hazırlamak, dergi bibliyografyaları oluşturmak ve Enstitü'ye alınan Türkçe gazete ve dergileri değerlendirmek yer alıyordu.

Bu ilk çalışmaları, bilimsel uğraşının henüz başındaki bir bilim işçisi için çok faydalıydı ve onun ilk yayınlarına yön verdi. Bunlar arasında, Moskova ve Leningrad kütüphanelerinde muhafaza edilen Türkçe tarihsel malzemelerin genel bir kataloğu da vardı.² Tam da bu çalışması, üniversitede Türk dili ve edebiyatı okumuş olan Tveritinovaları tarihçi olmaya giden yola soktu. Tveritinovaları, ayrıca, Türkiye'de o dönemde Kemalistlerce yayınlanan *Kadro* dergisinin içeriği üzerine de bir yayın yapmıştı.³

Doğubilimi Enstitüsü'ndeki bu işinin yanı sıra LiLi'de (Leningrad Tarih-Dilbilimi Enstitüsü'nde – ki aslında burası, sıkça ad değiştiren, Leningrad Devlet Üniversitesi Doğubilimleri Fakültesi'ydi) aspiranlık yapıyordu.⁴ 1935'te derslerini tamamlamasına rağmen, tezini yazmak için imkân bulamaması üzerine, Doğubilimi Enstitüsü yönetiminden, Türkçe yazı odası sekreterliğinden kendisini azat etmelerini talep etti. Böylece Karayazıcı İsyanı'yla ilgili tezini yazmaya yoğunlaşabilecekti. Bu imkânın sağlanmasıyla Tveritinovaları, tezini tamamlayarak, 1939 yılında tez savunmasını yaptı. Tezi kabul edilen Tveritinovaları, SSCB Bilimler Akademisi'nin Doğubilimi Enstitüsü'nde “ileri seviyede bilimsel üye” sıfatını ve “Doktor” unvanını kazanarak, Leningrad'ın Türkologları arasındaki saygın yerini aldı.

1941'e gelindiğinde, Anna Tveritinovaları'nın akademik yaşamının yanında, özel yaşamı da iyi gidiyordu. Sevdiği eşi E. A. Andrievski'den iki oğlu olmuştu: 1933'te doğan Velemir ve 1938'de doğan Arkadiy. 1941'de Anna yine hamileydi ve

üçüncü çocuğunu bekliyordu. Ancak Nazi Almanyasının 1941 Haziran'ında SSCB'ye saldırısı, tüm ülkenin yaşamını olduğu gibi, Anna Tveritina'nın yaşamını da altüst etti. Üçüncü çocuğu, 1941 sonbaharında, Naziler Leningrad'a doğru ilerlerken doğdu. Eşi, 1941'de savaşın Leningrad cephesinde öldü. Onu yetiştirmiş olan büyük ağabeyini ise 1943'te yitirecekti. Leningrad'ın tahliyesinde, 3 ve 8 yaşlarındaki iki oğlunu şehrin dışına, yatılı okula göndermek zorunda kaldı. Yeni doğan oğlu ve annesiyle birlikte, abluka altındaki Leningrad'da kaldı. Oğlu ve annesi, 1942 yılında açlıktan öldüler. 1942 Şubat'ında, kötü bir durumdayken, o da Leningrad'dan tahliye edildi. O zamana değin haklarında hiçbir bilgi alamadığı, hayattaki iki oğlunu aradı ve büyük zorluklar sonucunda onları buldu.

Abluka altındaki Leningrad'da bulunduğu dönemde, çocukların şehirden tahliye edilmesi komisyonunda çalıştı. Yine Leningrad enstitülerinin üyelerinin tahliyeleri için çalıştı. Bu çabalarından dolayı, savaştan sonra "Leningrad Savunması" madalyası ile ödüllendirildi.⁵

Tveritina, 1942'nin Mart'ından Eylül'üne kadar Volga boyundaki Tetyuşi şehrindeki bir ortaokulda tarih öğretmeni-liği yaptı. 1942 Ekim'inde çocuklarıyla birlikte SSCB Bilimler Akademisi Doğubilimi Enstitüsü'nün taşındığı ve bilimsel çalışmalarına tekrar başlayabileceği Taşkent'e gitmeyi başardı. Eşzamanlı olarak, Özbekistan SSC Bilimler Akademisi'nin Doğu Elyazmaları Enstitüsü'nde de çalıştı ve bu enstitünün çıkardığı *Doğu Elyazmaları Derlemesi*'nin yayınına katkı sundu. 1945 Mayıs'ında, Nazi Almanyasının teslim olmasının ardından, Doğubilimi Enstitüsü ile birlikte Tveritina ve ailesi de Leningrad'a döndü. Burada, 1946 yılında, tezinin üzerinde çalışıp son halini vererek hazırladığı ilk kitabı *Türkiye'de Kara Yazıcı-Deli Hasan İsyanı*⁶ yayınlandı.

Leningrad döneminde, Türk elçilik heyetinin Petersburg'u ziyareti ve Rus hükümeti ile görüşmelerini anlatan raporunu

ilk kez bilimsel dolaşıma sokan, “Elizabeth Dönemi Türk-Rus İlişkilerinin Tarihi Üzerine”⁷ makalesini yazdı. Koçi Bey’in ikinci risalesini Rusçaya çevirip yayınladı.⁸ Böylece, Koçi Bey’in ilk risalesini Rusçaya çevirmiş olan, Rus Doğubiliminin kurucusu V. D. Smirnov’un çalışmasını da sürdürmüş oldu.

Tveritinovaların keşfettiği vakayiname

Son olarak, bu dönemde, Anna Tveritinovalar, Leningrad’daki enstitünün kütüphanesinde, daha önce bilinmeyen bir Osmanlı vakayinamesini, Bosnalı Koca Hüseyin’in *Bedayi ül’Vekayi’sini* keşfederek yayına hazırladı. Bu kitabın basımı sonradan, Moskova’da gerçekleştirildi.⁹ İki cilt olarak basılan kitabın genel redaksiyonu, basıma hazırlanması ve önsözünün yazımı Anna Tveritinovalar tarafından yapıldı. Tveritinovaların öğrencisi olan Yu. A. Petrosyan ise kitaba özetlenmiş bir dizin ve katalog hazırlayarak katkı sundu. Tveritinovalar tarafından yayınlanan eser, Koca Hüseyin’in vakayinamesinin günümüzde de halen yegâne basımı konumundadır.

Tveritinovalar, yazdığı önsözde, Koca Hüseyin’in bu vakayinamesinin önemini şu sözlerle ifade ediyordu:

“17. yüzyılda kaleme alınan Hüseyin’in eseri, bu konudaki en geniş ve tam bilgi veren Osmanlı vakayinamelerindedir. Aynı zamanda bu eser, 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı devletindeki tarih ilminin seviyesini göstermesi bakımından da ilgi çekici bir vesikadır. Bu eserin yayınlanması, Ortaçağ Osmanlı İmparatorluğu ve ona dahil milletlerin tarihini araştıran Ortaçağ tarihçileri için büyük bir ilgi uyandıran bu sahadaki olaylara dair gerçek malumatı genişletmeye yarayacaktır.”¹⁰

Dr. Tveritinovalar, 1951’de gerçekleştirdiği bu bilimsel keşfi önce 1956’da Sovyetler’deki meslektaşlarına duyurmuş¹¹, ayrıca [bu derlemede II. Bölüm’de yer alan] Şeyh Bedrettin İsyanı ile ilgili makalesinde bu keşfine değinmiş, daha sonra ise, 1957’de

yapılan bir konferansta Avrupalı doğubilimcilerle bu keşfini paylaşmıştır. 28 Ağustos-4 Eylül 1957'de Münih'te toplanan 24. Uluslararası Doğubilimciler Kongresi'ne katılan Tveritinovalar, burada sunduğu tebliğ ile Bedayi ül'Vekeyi'nin elyazmasını Leningrad'da keşfettiğini açıklamıştı. Bu nüsha, 1862 yılında Petersburg'da Asya Müzesi tarafından bir özel koleksiyon sahibinden satın alınmıştı. Bir Rus soylusunun özel koleksiyonuna girmeden önce ise, elyazması eser, muhtemelen 1800 yılına kadar Türkiye'de kalmıştı. Kongrede büyük ilgi çeken elyazmasının bir an önce basılması katılımcıların oybirliği ile temenni edilmişti.¹²

Tveritinovaların bu takdimine karşın, Batı Avrupalı Doğubilimcilerin eserden pek de haberinin olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, devşirme uygulamasının başlangıcını, İdris-i Bitlisi'ye dayanarak Orhan Bey dönemine tarihlenen Dr. Basilike D. Papoulia'nın 1963 tarihli eserinde de,¹³ Victor Menoge ve Speros Vryonis Jr.'ın bu vargıya itiraz ederek, Âşıkpaşazâde, Oruç Adil ve anonim vakayinamedeki versiyon doğrultusunda, devşirmenin I. Murat döneminde başladığını öne sürdükleri (1964-1966 tarihli) makalelerinde¹⁴ de Koca Hüseyin'in vakayinamesinden bahsedilmez. Oysa Tveritinovaların [bu derlemenin I. Bölümünde yer verdiğimiz] 1953 tarihli makalesinde, Koca Hüseyin'den, devşirmenin Orhan döneminde başlatılmış olduğuna dair bir alıntı yer almaktadır. Devşirme üzerine çalışan Doğubilimcileri oldukça meşgul etmiş bu tartışmada, Papoulia en çok, ilk vakayinameleri dikkate almamak ve sadece İdris'i dikkate almakla eleştirilmişti. Koca Hüseyin'in anlatımı, bu tartışmada ibreyi bir miktar Papoulia'dan yana çevirebilirdi. Sovyet ve Doğu Avrupa Doğubilimcileriyle Batı Avrupalı Doğubilimciler arasındaki kopukluğun, Soğuk Savaş ortamının getirdiği kültürel yarımla ile bağlantılı olduğu tahmin edilebilir.

Moskova yılları

1950 yılında, SSCB Bilimler Akademisi Başkanlığı, Doğubilimi Enstitüsü'nün Moskova'ya taşınması kararını aldı. Tveritinoва da Kasım 1951'den itibaren Moskova'daki Doğubilimi Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Moskova'ya taşınan ilk çalışanlarından biri olarak, Doğubilim Enstitüsü'nün bünyesinde yer alan Leningrad Kütüphanesi'nin bir kısmını da Moskova'ya taşıdı. Sonrasında, enstitünün Leningrad'da kalması kararı alınsa da Tveritinoва ve birkaç Leningradlı çalışma arkadaşı, Moskova'da kaldılar. O burada bir yandan bilimsel incelemelerini sürdürürken, diğer yandan ise Enstitü'nün Moskova akademisinin yeni kütüphanesine başkanlık ediyordu. Kütüphaneyi iyi bir seviyeye taşıdıktan sonra, 1959 yılında, bilimsel incelemelerine zaman ayırabilmek için bu işten azat edilmesini talep etti.

1950'li yıllarda, tarih biliminin Ortaçağ Türkiye'sine uygulanmasının sorunları üzerine, Marksist bakış açısıyla bir dizi makale yayınladı: "Ortaçağ Türkiye'si Tarihinin Kemalist Tarih yazımında Çarpıtılması" (1953)¹⁵ "Türk Halifeliğine Dair Çarpıtılmış Rivayet (Türkiye'de Panislamizm'in Tarihinden)" (1954)¹⁶, "A. F. Miller'in Eserlerinde Ortaçağ Türkiye'si Tarihine Dair Yanlış Anlayış Üzerine" (1952)¹⁷ ve "Ortaçağ Türkiye'sindeki ilk Anti-Feodal Köylü İsyanının İncelenmesi Sorunu Üzerine" (1956)¹⁸ gibi makalelerde Tveritinoва, olgusal incelemelerinin verilerinden ve döneme ait ilk elden Osmanlı kaynaklarından (bunlar içinde Koca Hüseyin'in vakayinamesi de bulunuyor) çokça yararlandı.

Bilimsel çalışmalarının büyük bölümünü ilk elden Osmanlı yazılı kaynaklarının incelenmesine adasa da kendisini sadece bununla sınırlamadı. İncelediği malzemeyi tarihsel materyalist yöntemle yorumlayarak, bu malzemeden sonuçlar da çıkardı. Örneğin o, Fatih Sultan Mehmed'in torunu ve I. Selim'in kız

kardeşi Hani Hatun'un vakıf senedini enstitünün elyazması koleksiyonu içinde bulup Rusçaya çevirerek yayınlamakla yetinmedi¹⁹, bu belgeden yola çıkarak, Osmanlı'da vakıfların toprak mülkiyetinin taşıdığı anlam üzerine çıkarımlarını da ayrı bir makale olarak yayınladı.²⁰

Anna Tveritinovalar, 1969'dan itibaren "Doğunun Yazılı Eserlerinin Yayınlanması" dairesine, 1973 yılından itibaren ise, aynı dairenin bünyesinde oluşturulan "Türk-Moğol Yazılı Kaynakları" bölümüne başkanlık etti. Tveritinovalar bu bölümlerin sadece başkanlıklarını yapmadı, kuruluşlarına da ön ayak oldu. O, pek çok yetenekli ve parlak Doğubilimciyle birlikte²¹ "Doğunun Yazılı Tarih Eserleri" (*Pis'mennie Pamyatniki Vostoka*) yıllıklarını yayınladı. Bu, bilgisayar öncesi çağda çok zor bir işti, zira doğu alfabeleriyle yazılmış çok sayıda belgenin baskı kalıbına el yazısıyla işlenmesi gerekiyordu. Bu ekibe hâkim olan çalışkan atmosferde, Anna Tveritinovaların insanlarla kurduğu sıcak ilişkilerin de payı vardı. Tveritinovalar bu yıllık yayının başlıca görevini, Doğu yazılı kaynakları üzerine çalışan SSCB'nin bütün uzmanlarının bir araya getirilmesi olarak görüyordu.

"Doğunun Yazılı Tarih Eserleri" yıllıkları, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973 yılları için hazırlandı, ancak aynı yıllar içerisinde basılamadı; basım yılları sırasıyla: 1970, 1972, 1974, [1970 ve 1971 yıllıkları], 1977 ve 1979'dur. Yani yıllıkların tümü Tveritinovaların sağlığında hazırlandığı halde, son üçü onun ölümünün ardından yayınlanmıştır. 1974'te yayınlanan 1970 yılığında, Tveritinovalar için bir anma yazısı da yer almıştır.²² Tveritinovaların ölümünün ardından, bu yıllık dizisi de son bulmuştur.

Tveritinovalar ayrıca, Doğubilim Enstitüsü bünyesinde, "Feodalizm Üzerine Seminerler" dizisini düzenledi. Bu, evrenselleştirilmesi oldukça zor bir kavram olan feodalizmin (ya da feodal üretim tarzının) farklı Doğu ve Batı toplumlarındaki somut örneklerinin kıyaslandığı bilimsel bir çalışmaydı.

Son dönem eserleri

Ömrünün son yıllarında Tveritinovalar, çokça çalıştı ve birçok eser yayınladı. Bunlar esas olarak, Osmanlı tarihinin ilk kaynaklarını açığa çıkartıp yayınlanmaya yönelik eserlerdi.

1963 yılında, “Osmanlı İmparatorluğu’nun 15-17. yüzyıllardaki Tarım Düzeni”ni yayınladı.²³ Bu kitap, belgelerden oluşmaktadır. Kitaba yazdığı önsözde Tveritinovalar, içinde yer alan belgelerin ve kaynakların türleri üzerine bilgi veriyordu. Belgeleri derleyen ve Rusçaya çeviren Tveritinovalar, okuru en tipik belgelerle tanıştırmak için, “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tarımsal düzenin ve tarımsal ilişkilerin en önemli özelliklerini yansıtan” belgelere yer verdiğini vurgular.²⁴ Bunlar, devlet genelinde geçerli olan kanunlar, farklı eyaletlerin kanunnameleri, sultan fermanlarından örnekler, bağış (ihsan) ve vakıf senetleri, imparatorlukta yapılmış çeşitli sayımların, toprak mülkiyetinin ve tarımsal ilişkilerin biçimlerinin karakteristik özelliklerini gösteren kıymetli veriler içeren en ilginç risalelerin metinleriydi. Bütün bu belgeler, Rusçaya ilk kez çevriliyordu. Bu eser, Tveritinovaların Osmanlı tarihinin ilk kaynaklarına ulaşmak ve bunları yayınlamak doğrultusundaki bilimsel çalışmalarının doruk noktasını oluşturmaktadır.

1969 yılında, *Sultan Selim’in Kanunnamesi*²⁵ adlı kitabı yayımlandı. Bu yayında, belgelerin eski Türkçe asılları, Rusça çevirileri ile birlikte basılmıştı. Bu kaynak, böylece ilk kez bilimsel dolaşıma girmiş oluyordu. Sonradan, başka elyazması nüshalarından yararlanılarak, bu kanunname Türkiye’de de yayımlandı. Tveritinovalar, bu bilimsel keşfini, Berlin’de aynı yıl toplanan Uluslararası Altay Konferansı’na sunduğu bir tebliğ ile bilim camiasına duyurdu.²⁶

Ömrünün son on yılında Anna Tveritinovalar, “Güneydoğu ve Orta Avrupa Halklarının Tarihi Üzerine Doğu Kaynakları’nın²⁷ yayını üzerinde epeyce mesai harcadı. Bu başlık altında üç cilt

yayınlandı. Bu derlemeler, bilimsel dolaşıma ilk kez giren son derece ilginç materyaller içermelerinin yanı sıra, farklı ülkelerden bilim insanları kolektiflerini birleştiren ortak bir uluslararası çalışmanın ürünü oldukları için de kıymetliydi. Güneydoğu Avrupa tarihyazımı üzerine olan bu çalışma, Osmanlı tarihine dair birçok belgeyi de içeriyordu. Tveritinovaların ölümünün ardından, bu çalışmayı sürdürecektir otoriteye sahip bir bilim insanı bulunmadığından, bu kazanım da yitirilmiş oldu.

Dr. Anna Tveritinovalar, geride Osmanlı tarihinin bilimsel incelemesine vakfedilmiş bir ömür bırakarak, 63 yaşında, 19 Ekim 1973'te bir hastalık neticesinde yaşamını yitirdi.

A. S. Tveritinovaların özel eşyaları arasından derlenen, yaşamına ve faaliyetlerine dair malzemeler, Rusya Federasyonu Bilimler Akademisi'nin Moskova ve St. Petersburg bölümlerinin arşivlerinde saklanmaktadır.²⁸ Rusya Bilimler Akademisi Doğubilimi Enstitüsü'nün, Tveritinovaların 100. doğum günü vesilesiyle Osmanlı tarihçiliği üzerine özel bir derleme yayınlamasının da²⁹ gösterdiği gibi onun bilimsel mirası, kapitalleşen Rusya'da da inkâr edilememiştir. Bugünün Rusyasında da özellikle Sovyet dönemi Osmanlı tarihçiliği Tveritinovaların adıyla anılmakta ve Tveritinovalar, Rus Doğubilimi'nin kurucusu V. D. Smirnov'un ardılı sayılmaktadır.³⁰

Tveritinovaların Türk burjuvazisinde sansürlenmesi

Anna S. Tveritinovalar, bilimsel çalışmalarını büyük oranda Osmanlı (ya da Ortaçağ Türkiye) tarihine adanmış halde, Türkiye'de ismi dahi duyulmamıştır. N. Jorga, F. Giese, V. D. Smirnov, J. Von Hammer gibi Batılı ve Rus Osmanlı tarihçilerinin eserleri ve isimleri, en azından akademik çevrelerce ve tarihe meraklı insanlarca ülkemizde iyi bilinmektedir. Oysa Tveritinovaların eserleri basılmamış, çalışmaları âdeta Türkiye sınırlarından içeri sokulmamıştır!

Bu durumun bir sebebinin, Tveritinovaların tüm eserlerini Rusça yazması ve Rusçanın bilim dili olarak kullanımının Türkiye’de sınırlılığı olduğu söylenebilir.

Ne var ki, bu durumun esas kaynağı, Türk burjuvazisinin Tveritinovalarına karşı izlediği sansür politikasıdır. Onun eserleri bilinçli ve kasıtlı olarak Türkçeye çevrilmemiş, basılmamış, yayınlanmamıştır. Eserlerinin Rusça oluşunun getirdiği dil bariyeri ise, bu sansürün akademinin sol kanadınca kırılmasını zorlaştırmıştır.

Bahse konu sansürün açık bir örneğine burada değinebiliriz. Tveritinovaların 1946’da yayınlanan *Türkiye’de Kara Yazıcı ve Deli Hasan İsyanı* adlı kitabı, Türk Tarih Kurumu (TTK) tarafından hemen aynı yıl Türkçeye çevrildiği halde, bu çeviri basılmayarak, on yıllar boyunca TTK arşivlerinde tozlanmaya terk edilmiştir. Tveritinovaların bu kitabı, Mustafa Akdağ’ın önerisi üzerine, Türk Tarih Kurumu’nca (Zeki Velidi Togan’ın en yakın yoldaşı olan) Abdülkadir İnan’a tercüme ettirilmiştir. Ancak, kendisi de Celali İsyanları üzerine çalışan Kemalist tarihçi Mustafa Akdağ, çeviriyi okuduğunda Tveritinovaların kendisinin tam zıddı sonuçlara varmış olduğunu görmüş ve bunun neticesinde, anlaşılan o ki, eserin Türkçede basılmamasını salık vermiştir. Böylece, çevrilmiş olan bu eser basılmamış ve TTK arşivlerinde onlarca yıl öylece bekletilmiştir. A. İnan’a ait bu çeviri, yapılmasından ancak 60 yıl sonra, 2006 yılında basılmış ve gün yüzüne çıkabilmiştir.³¹ Bu kitap, aradan geçen bunca zamana karşın, Türkiye’de Kara Yazıcı İsyanı üzerine basılmış yegâne araştırma kitabı olma özelliğini korumaktadır. 60 yıl önce, ilk çevrildiğinde basılmış olsaydı, Celali İsyanlarının daha iyi anlaşılmasına ve çok yararlı tartışmalara vesile olacağı muhakkaktır.

Mustafa Akdağ, Tveritinovaların bu kitabı üzerine bir eleştiri yazarak, kitabı bilimsel açıdan neden “yetersiz” gördüğünü –bir nevi, sansürün gerekçelerini– ilan da etmiştir.³² Buradaki en

önemli gerekçenin, Tveritina'nın Osmanlı klasik dönemindeki tımar sistemini feodal bir üretim ilişkisi, tımarlı sipahileri ise feodaller olarak nitelendirmesi olduğu, makaleden görülmektedir. M. Akdağ ise, çağdaşı olan hemen tüm Kemalist tarihçiler gibi, tımar sistemini Osmanlı klasik çağının ahenkli ve adil bir düzeni sayıyor ve tımarı idealize ediyordu. Osmanlı'daki bozulmayı ise tımar sistemindeki bozulmaya bağlıyordu. Böylece M. Akdağ, Celali İsyanlarını, Osmanlı merkezî (ve askeri) feodalitesinin bir krizi olarak değil, “merkeziyetçi rejimin sarsılması neticesinde feodal rejime doğru gidiş” olarak niteliyordu.

M. Akdağ'a göre, “Sovyet müellifin” eseri “çocukça”dır ve bu eser “Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü tarafından eğer ilmi bir kıymet ifade ettiği için neşredilmişse, bu Rusların şarkiyat sahasında Avrupalılardan daha geri olduklarını gösterir.”³³ Fakat ne hikmetse Akdağ, “çocukça” saydığı bu kitabın yayınlanmasına engel olmuş, kitabın Celali İsyanlarına dair sunduğu bağlamın Türk tarih çevrelerince okunmasını istememiştir.

Akdağ'ın bu makalesindeki en çarpıcı cümle: “Türkiye tarihinde ne hukuki bakımdan ne de genel olarak aristokrasi veya onun yerini tutacak bir imtiyazlı sınıf yoktu,” cümlesidir. Akdağ da diğer Kemalist tarihçiler gibi Türkiye tarihine, “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış kitle” tezinin merceğinden bakmaktaydı. Bu tezle çelişen düşüncelere, hele Tveritina'nınki gibi sınıfsal okumalara yer yoktu. Tveritina'nın bu incecik kitabına uygulanan sansür, Kemalist resmî tarih tezinin zayıflığının da bir göstergesi sayılabilir. Bu sansür, açıkça sınıfsal bir karakter taşımaktaydı.

Ancak bu tutumu, Kemalist burjuvazinin 1946'da en yüksek seviyesine gelmiş olan antikomünizm ve sol düşmanlığıyla açıklamak yetersiz kalacaktır. Bu aynı zamanda, Türk burjuvazisinin Osmanlı'dan devrolan feodal toprak ağaları sınıfı (âyân) ile ittifakının bir sonucuydu.

Tveritinovalara karşı bu tutumun, bugün dahi sürdürüldüğünü görmek, şaşırtıcı olabilir. Zira artık, Sovyet sosyalizminin zaferlerinin tüm dünyayı sarstığı ve sosyalizmin Doğu Avrupa'ya da yayıldığı 1946 yılında değiliz! Türk burjuvazisinin sosyalizmi yakın bir tehdit olarak görmek için hiçbir nedeni yok.

Ancak bu şartlarda dahi, örneğin, Koca Hüseyin'in Bedayi ül'Vekeyi'sinin tanıtımını yapan ilahiyatçı Doç. Dr. Recep Duran'ın, eseri yayınlayan Tveritinovaların bir kez olsun adını anmaması çok ilginçtir!³⁴ 2017 tarihli bu kitap tahlilinde R. Duran, Tveritinovalardan "eseri yayınlayan Rus tarihçi" diyerek bahsediyor. Yazısını neredeyse ismi okura meçhul kalan bu "Rus tarihçi"nin, kitaba yazdığı önsözün çevirisine dayandırıyor. Önsözü onun için çeviren Prof. Dr. İgor Kormuşin'in de adını veriyor. Ancak ne var ki, eseri keşfedip gün yüzüne çıkaran, neşreden ve bu önsözü yazan Anna Tveritinovaların adını ağzına almıyor! Böylece okur, bu vakayinameyi Leningrad Doğubilimi Enstitüsü'nün kütüphanesinde keşfederek yayınlayan doğubilimcinin kim olduğunu bir türlü öğrenemiyor! Bir kitap tanıtımı için ziyadesiyle tuhaf bir durum değil mi?

Yeni Osmanlıcıların, Tveritinovaların Osmanlı tarihine yönelik keşiflerinden istifade ederken, onun adını anmamalarının sebebi, belki de Tveritinovaların Osmanlı'ya yönelik eleştirilerinin bilinmesini istememeleridir. Bu da Osmanlı övgücülüğünün yeri göğü kapladığı, Osmanlı'ya yönelik her türlü eleştirinin "ecdadımız!" nidasıyla bastırılmak istendiği bir dönemde, Tveritinovaların eserlerinin Türkçeye kazandırılmasının özgün önemini ve anlamını ortaya koymaktadır.

Ayrıksı bir örnek: Faik Reşit Unat

Anna Tveritinovaların bilimsel katkılarını takdir etme konusunda, resmî Türk akademisi içinde Faik Reşit Unat, ayrıksı bir örnek teşkil etmektedir. O, 1963 yılında yazdığı Bedayi

ül'Vekayi tanıtımında, yukarıdaki olumsuz örneğin aksine, Tveritinoval'yı ismen anmış, bununla da kalmayıp onu Giese, Wiltek, Babinger gibi doğubilimcilerin arasında, alanının önde gelen bir bilim insanı olarak takdim etmiştir.³⁵

Tveritinoval ile, yukarıda andığımız Münih'teki Uluslararası Doğubilimciler Kongresi'nde sunduğu tebliğ vesilesiyle tanışan Unat, ülkeye döndüğünde Bedayi ül'Vekayi'nin bir nüshasını Türkiye'de de bulmak umuduyla araştırmalar yapmış, ancak bu çabalarında başarısız olmuştu. Zira Tveritinoval, kongrede "Koca Hüseyin'in bu eserinin aslına uygun olarak yayınlanmasını, kongrenin ihtisas seksiyonunda bulunan Türk ve yabancı tarih bilginlerinin tasvibine sunduğunu söylemiş ve konuşmasını, başka bir nüshası bulunduğu takdirde, eserin eleştirel bir basımının hazırlanması için işbirliğine hazır olduğunu vurgulayarak tamamlamıştı. Dinleyenlerin ilgisini çeken bu nüsha metninin bir an önce bastırılması da oybirliği ile temenni edilmişti."³⁶ Unat'ı Türkiye'de bu eserin başkaca elyazması nüshasını aramaya, Tveritinoval'nın çağrısının sevk ettiği anlaşılmaktadır.

Faik Reşit Unat, 1962 yılında bir heyetle birlikte Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette, Türk heyetinin üyelerine, Bedayi ül'Vekayi'nin birer nüshası hediye edilmiştir. Böylece 1800'lerin başında Rusya'ya giden ve geride başka örneği kalmayan bu elyazması eser, Tveritinoval'nın keşfinin ardından tıpkıbasımı yapılarak, Türk tarihçilerine hediye edilen nüshaları ile Türkiye'ye geri dönmüştür.³⁷ Unat, Moskova ziyaretinde Tveritinoval ile görüşüp görüşmediğini ise belirtmemektedir, ancak bu kuvvetle muhtemeldir.

Unat, eseri tanıtırken, "Türk-Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait ikinci elle derlenmiş ünik kaynaklardan birini, bu alandaki bilim çalışmalarının gelişmesini aydınlatan temel vasıtalar arasına katmış olan" SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü'nün "tebrik ve takdire değer bir hizmet yap"tığını belirtmiştir.³⁸

Keza Unat, Anna Tveritinovaları da bilime katkısından ötürü kutlamıştır: “Osmanlı tarihi kronikleri külliyyatına böyle değerli ve önemli bir eseri, en son bilim metotlarına göre değerlendirmek suretiyle kazandıran Bn. Tveritinovaları her bakımdan tebrik ve takdire değer mesaisiyle, Osmanlı-Türk tarihine, benzer yayınlarıyla hizmetleri geçmiş olan Giese, Wittek, Taescher, Babinger gibi değerli ilim adamları zincirinin yeni bir halkası olarak Türk tarihçilerine tanıtmayı bir vazife saydım.”³⁹

Türk Tarih Kurumu heyetinin Moskova ziyaretinin ardından TTK resmi yayını *Bellekten*'de çıkan bu makale, 1960'ların demokratik siyasal atmosferinde, Kemalist geleneksel aydınlarla Sovyet Türkolojisi arasındaki buzların çözülmesini imlemektedir.

Tveritinovaları Ankara'da

Bu nispi ısınmanın, bununla da sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. 1970 yılında bu kez aralarında Tveritinovaları'nın da bulunduğu üç Sovyet tarihçisi, Türk Tarih Kongresi'ne katılmak üzere Ankara'ya davet edilmiştir.

Anna Tveritinovaları, 25-29 Eylül 1970'te Ankara'da yapılan VII. Türk Tarih Kongresi'ne Sovyet tarihçileri A. F. Miller ve Esmeralda Hasanova ile birlikte katıldı. Tveritinovaları “Osmanlı Tarihi Seksiyonu”nda konuşurken, Miller ve Hasanova ise “Türkiye Cumhuriyeti ve Devrim Tarihi-Tarih Eğitimi Seksiyonları”nda konuştular.

Tveritinovaları, Ankara'da “Sovyetler Birliği'nde bulunan Türkçe Yazmalar Arasındaki Sultan I. Selim'in Kanunnamesinin İki Nüshası” başlıklı bir tebliğ sundu [Bkz.: Kaynakça, 1973]. Bu, yukarıda değindiğimiz 1969 tarihli Berlin kongre tebliği ile aynı konuda bir sunumdu. Amacı, I. Selim'in kanunnamesinin Türkçede ilk kez yayınlanmasını duyurmak ve tanıtmaktı.

Tveritinovaları, “*Sayın ve aziz meslektaşlar!*” hitabıyla başladığı konuşmasını Türkçe yaptı. Ancak, kendisini Türkçe ifade etmek

konusunda içi pek rahat değildi: “*Her şeyden önce, Türkçem istediğim kadar maalesef kusursuz olmayacak. Bunun için şimdiden affınızı dilerim...*” Ayrıca, Tveritinoval konuşmasında, Bedayi ül’Vekay’ının “Belleten sahifelerinde akis olduğundan haberi-miz var” diyerek, Faik Reşit Unat’ın yukarıda andığımız makalesini okuduğunu da belirtmiştir.

Tveritinoval’nın Ankara tebliği, içerik ve kapsam bakımından 1969 Berlin tebliğinden daha sınırlıdır. Berlin tebliğinde yer verdiği birçok noktayı, daha kısa olan Ankara tebliğinde dışarıda bırakmıştır. Ayrıca Berlin tebliğinde, kendisini anadilinde ifade ediyor olmasının ferahlığı ve anlatım gücü de hissedilmektedir. Bu sebeplerle, bu derlemede Berlin tebliğinin çevirisine yer verdik [Bkz.: IV. Bölüm], Ankara tebliğinin ise kaynağına gönderme yapmakla yetindik.

Özetle, 1946’da Tveritinoval’yı sansürleyen aynı Türk Tarih Kurumu’nun 1970’te onu konuşmacı olarak kongresine davet ettiğini görüyoruz. Böylece Tveritinoval, ölümünden üç yıl önce, Türkiye’yi görme şansına sahip olmuştur. Ne var ki aynı TTK, yine de onun Celali İsyanlarına dair çevrilmiş, yayına hazır halde bekleyen kitabını basmamıştır. Türk resmî tarihi, Tveritinoval’nın iki tür çalışması içinde, sadece Osmanlı ilk kaynaklarını açığa çıkaran keşif çalışmalarını kabul etmiştir. Onun Osmanlı tarihine dair nitelendirici, yorumlayıcı çalışmaları ise günümüze değin Türkiye’de bilinmeden kalmıştır.

Falsifikatsiya – ya da Kemalizmin Osmanlı övgücülüğünün eleştirisi

Bugünden bakıldığında Kemalist Cumhuriyetin, Osmanlı’nın tam bir antitezi ya da inkârı olduğu sanılabilir. Emekçi sol içerisinde bu sanının giderek yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Oysa, tıpkı cumhuriyeti kuran burjuva-bürokratik-askerî tabaka ve dayandığı Türk millî ticaret burjuvazisinin,

sınıfsal cılızlığından ötürü hızla toprak ağaları sınıfıyla uzlaşması gibi, Kemalist tarihyazımı da daha 1930'larda Osmanlı'yla uzlaşmıştı. Kemalizmin Türkiye'yi "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir zümre" ilân ettiği bu yıllarda, Osmanlı da aynı şekilde, sınıfsız, sömürsüz, ahenkli bir toplumsal düzen olarak tanımlandı. Türk tarih tezi çerçevesinde Osmanlı'nın adaletli yönetimi (!) ile Bizans ve Balkan fetihleri allanıp pullandı, yüceltildi.

İşte Tveritinovaların bu derlemede çevirisine yer verdiğimiz ilk makalesi, "Ortaçağ Türkiyesi Tarihinin Kemalist Tarihyazımında Çarpıtılması" ya da Werner'in ona verdiği kısa isimle "Falsifikatsiya", Türk burjuvazisinin tarihçilerinin Osmanlı'ya dair resmî tezlerini eleştirerek Osmanlı tarihinin genel bir nitelendirmesini yapmaktadır. Tveritinovalar, bu çerçevede Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Tayyib Gökbilgin, İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi Kemalist tarihçilerle tartışmaktadır.

Tveritinovaların bu makalesinde klasik dönem Osmanlı devletinin tarihsel ve iktisadi bir analizi yapılarak, bu devletin, daha Söğüt'ten başlayarak en keskin sınıfsal çelişkilerle bölünmüş olduğu ortaya konulmaktadır.

Tveritinovalar bu çalışmasında, Osmanlı'nın bugün çok az bilinen, kasıtlı olarak unutturulan bir yönüne, fethedilen halklardan alınan esirlerin kitlesel olarak köleleştirilmesine ve köle emeğinin sömürüsüne de dikkat çekmektedir. Ki, Kemalist tarihçilerin, Balkan halklarının sözümlerine ona "özgürleştirilmesi" olarak nitelendirdiği Osmanlı fetihlerine, süreğen bir biçimde, bu halkların köleleştirilmesi ve köle emeğinin Osmanlı ekonomisinin ve devlet yapısının pek çok alanında kullanılması eşlik etmiştir.

Tveritinovaların en çok referans yapılan makalesi "Falsifikatsiya"ya, Doğu Alman Türkolog Ernst Werner de *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar* adlı kitabında atıf yapmaktadır.⁴⁰ Werner, "erken yaşlarda ölen" çok değerli bir tarihçi olarak andığı Tveritinovaların bu makalesinden, Osmanlı feodalizmi tezini oluştururken yararlanmıştı.⁴¹